

บทที่ 4

ผลของความสัมพันธ์ในด้านการค้าและศาสนา

ระหว่างชุมชนอินเดียโบราณกับชุมชนโบราณทวารวดี

จากการขยายตัวเข้ามาของวัฒนธรรมอินเดียผ่านสินค้าสำคัญอย่างลูกปัด และการนำวัฒนธรรมทางศาสนาเข้ามาของพ่อค้าอินเดีย ทำให้เกิดผลทางวัฒนธรรมที่ส่งผลสะท้อนถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สำคัญคือ การพัฒนาการหน้าที่ของวัฒนธรรมทางวัตถุอย่างลูกปัดที่แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ (function) ในมิติของการเป็นสินค้านำเข้าและสินค้าท้องถิ่นที่เผยแพร่ไปในพื้นที่ต่างๆ ในเขตวัฒนธรรมทวารวดี และแสดงบทบาทหน้าที่ที่สัมพันธ์กับบริบทต่างๆ (context and function) และการเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Syncretism) ในชุมชนโบราณทวารวดี

4.1 ผลของความสัมพันธ์ด้านการค้าระหว่างชุมชนอินเดียโบราณกับชุมชนโบราณทวารวดี

ผาสุข อินทรารุช (2548) ได้สันนิษฐานว่า ลูกปัดแก้วรุ่นแรกๆ คงเป็นของนำเข้ามาจากแหล่งผลิตในประเทศอินเดียในสมัยอินโด-โรมัน ส่วนลูกปัดรุ่นหลังคงมาจากแหล่งผลิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง อาทิ แหล่งผลิตที่ควนลูกปัด จังหวัดกระบี่ ซึ่งเป็นชุมชนสำคัญในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ส่วนลูกปัดหินก็เช่นเดียวกันกับลูกปัดแก้ว คือลูกปัดหินรุ่นแรกๆ คงเป็นของนำเข้ามาจากแหล่งผลิตในประเทศอินเดีย ส่วนรุ่นหลังน่าจะมาจากแหล่งผลิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากได้พบแหล่งวัตถุดิบหลายแห่ง

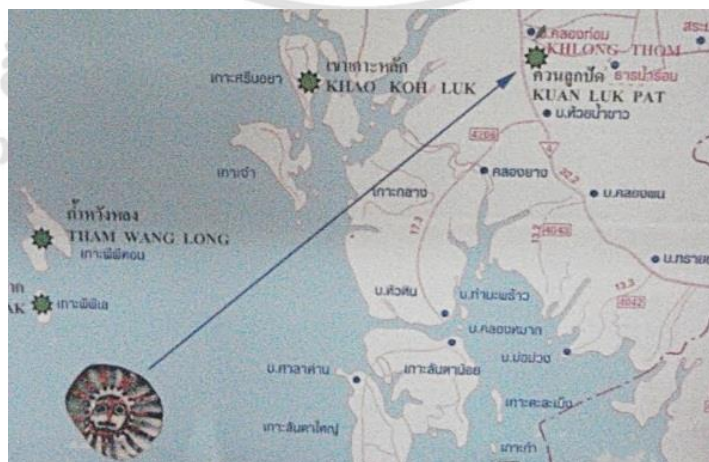
จากข้อสันนิษฐานของนักโบราณคดีที่อาศัยหลักฐานทางโบราณคดีแสดงถึงการผลิตลูกปัดที่เกิดขึ้นในชุมชนโบราณทวารวดีจะทำให้เห็นถึงความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดลักษณะที่การผลิตลูกปัดขึ้นในท้องถิ่นที่เรียกว่าเกิดการ “ผสมผสานทางวัฒนธรรม” (Syncretism) นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีการผลิตของสมัยทวารวดี ซึ่งมีพัฒนาการคาบเกี่ยวในยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยทวารวดี ดังรายละเอียดจากการขุดค้นทางโบราณคดี ดังนี้

4.1.1 การผลิตลูกปัดในชุมชนโบราณทวารวดี

1) การผลิตลูกปัดในระยะก่อนทวารวดีและยุคเริ่มต้นทวารวดี

แหล่งผลิตที่ควนลูกปัด จังหวัดกระบี่ เป็นชุมชนสำคัญในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ด้วยทำเลของเนินเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน เช่น เป็นเนินพื้นที่กว้าง พ้นจากน้ำท่วมใหญ่ในฤดูน้ำหลาก พื้นที่รอบเนินเป็นที่ราบลุ่มกว้างขวาง มีเส้นทางออกสู่ทะเลทำให้สามารถติดต่อกับเรือต่างชาติที่เดินทางเข้ามาหาวัตถุดิบและค้าขาย จึงเปรียบเสมือนเมืองท่าหรือสถานีการค้า และได้พัฒนาเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องประดับ เช่น ลูกปัดแก้วและหลอมโลหะอื่นๆ ซึ่งแบ่งออกตามสมัยประวัติศาสตร์เป็น 2 ระยะ คือ ระยะพุทธศตวรรษที่ 6-8 และระยะพุทธศตวรรษที่ 9-11 ซึ่งเป็นยุคที่คาบเกี่ยวสู่ยุควัฒนธรรมทวารวดี (สายสุนีย์ สิงห์ทัศน , 2543)

จากหลักฐานที่พบ เบ้าดินเผา จากการขุดค้นทางโบราณคดีคือ ที่ควนลูกปัด เป็นบริเวณชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ติดลำน้ำคลองท่อม (ดังแสดงในภาพที่ 4.1) ซึ่งไหลมาจากเทือกเขาทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ผ่านไปออกปากน้ำทางทิศตะวันตก ซึ่งอยู่ห่างควนลูกปัดเพียง 6 กิโลเมตร ที่ควนลูกปัดมีเนินและคันดินซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นลักษณะชุมชนแต่เดิมในรัศมี 500 เมตร ตั้งแต่ริมฝั่งลำน้ำคลองท่อม ไปทางตะวันออก จากริมฝั่งน้ำในบริเวณนี้มีร่องน้ำสั้นๆ มีลักษณะเป็นที่จอดเรือ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2516)

ภาพที่ 4.1 แผนที่แสดงที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีควนลูกปัด
ที่มา: พิพิธภัณฑสถานควนลูกปัด จังหวัดกระบี่

หลักฐานชิ้นสำคัญในการแสดงถึงการเป็นแหล่งผลิตลูกปัดคือ เบ้าดินเผา พบในลำน้ำคลองท่อมหน้าควนลูกปัด เป็นเบ้าที่มีทรายผสมมากเป็นพิเศษ (เพื่อต้องการให้มีความร้อนสูง) (ดังภาพที่ 4.2) เบ้านี้จะใช้หลอมโลหะดีบุกหรือหุงแก้วยังไม่ทราบชัด เพราะปรากฏพบแท่งและเศษดีบุกปะปนอยู่กับเศษแก้ว จากเศษแก้วที่พบมีลักษณะเดียวกับแก้วที่ใช้ทำลูกปัดที่พบในลูกปัดแบบทวารวดี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าควนลูกปัดเป็นแหล่งอุตสาหกรรมในการทำลูกปัดที่เกิดขึ้นหลังจากการนำเข้าสู่ลูกปัดอินเดียในยุคแรก

ดังนั้น ลูกปัดที่พบที่ควนลูกปัด อ.คลองท่อม จึงมีลักษณะเฉพาะที่เรียกว่า “ลูกปัดพื้นถิ่น” หรือผลิตขึ้นเอง ณ แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เนื่องจากว่าได้พบหลักฐานต่างๆ หลายอย่างที่ทำให้เชื่อได้ว่าลูกปัดบางชนิดผลิตขึ้นที่ควนลูกปัดดังที่กล่าวไปแล้ว แต่วัตถุดิบที่ใช้ทำนั้นอาจได้มาจากต่างประเทศหรือภายในประเทศเอง เนื่องจากว่าได้พบเศษหินแร่ที่สวยงามชนิดเดียวกับที่ใช้ทำลูกปัดที่ยังคงทิ้งร่องรอยชัดเจนว่าถูกสกัดออกไปทำลูกปัด รวมทั้งเศษก้อนแก้วซึ่งเป็นแก้วชนิดเดียวกับที่ใช้ทำลูกปัดแก้วเป็นจำนวนมาก ปะปนอยู่กับลูกปัดที่ทำเสร็จแล้ว นอกจากนี้ยังได้พบลูกปัดที่ยังทำไม่เสร็จเรียบร้อยเป็นจำนวนมาก เพียงแต่ทำเป็นรูปร่าง ยังไม่มีการเจาะรู หรือเจาะรูแล้วเพียงครึ่งเม็ด และยังได้พบลูกปัดแก้วที่ทำติดกันเป็นแถวยาวๆ ยังไม่มีการเจาะรู รวมทั้งลูกปัดที่ทำแล้วใช้งานไม่ได้ถูกนำกลับไปหลอมรวมกันใหม่ ถ้าหาเป็นของที่นำมาจากแหล่งอื่นๆ จะทำเสร็จเรียบร้อยมาแล้ว

ภาพที่ 4.2 แม่พิมพ์สำหรับหล่อลูกปัดทรงลูกทูน เป็นหลักฐานว่าลูกปัดแบบนี้ผลิตที่แหล่งควนลูกปัด คลองท่อม จังหวัดกระบี่
ที่มา: พิพิธภัณฑสถานควนลูกปัด จังหวัดกระบี่

ภาพที่ 4.3 เศษแก้วที่เป็นวัตถุดิบในการผลิตลูกปัดจำนวนมาก
ณ พิพิธภัณฑ์วัดคลองท่อม อ.คลองท่อม จ.กระบี่
(ถ่ายโดย นางสาวนริชวีดี เจด็จย์ถา)

- 2) จากรายงานการขุดค้นของแหล่งโบราณคดีสทิงพระ ปี พ.ศ. 2522 รายงานผลสรุปความน่าจะเป็นไปได้ว่า ลูกปัดที่พบส่วนใหญ่น่าจะมีการผลิตขึ้นเองในชุมชน เป็นต้นว่า ลูกปัดดินเผา ลูกปัดดินเผาเคลือบ ลูกปัดแก้ว พิจารณาจากหลักฐานประกอบ แสดงถึงร่องรอยการผลิตลูกปัดเหล่านี้ขึ้นในชุมชน แม้ว่ารูปแบบหรือลักษณะบางอย่างจะคล้ายคลึงหรือเหมือนกับชุมชนอื่นๆ ที่มีการพบลูกปัดเหล่านี้เช่นเดียวกัน แต่ก็มีลูกปัดที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะพิเศษที่พบที่นี้เป็นแห่งแรก คือ ลูกปัดแก้วแบบเกลียว ดังนั้น ความหมายเหมือนหรือคล้ายคลึงกันของลูกปัดในลักษณะที่เหมือนกับชุมชนอื่นๆ ในลักษณะความน่าจะเป็นที่ว่ามีการรับวัตถุดิบหรือการรับเพียงแบบอย่างเพื่อมาผลิตลูกปัดขึ้นเองในชุมชนและพยายามที่ทำให้แพกออกไป (กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2522)

ส่วนลูกปัดแก้วที่พบในแหล่งโบราณคดีสทิงพระ ที่ขุดพบในรายงานการขุดค้น ปี. พ.ศ. 2522 พบว่า ลูกปัดแก้วส่วนใหญ่ แม้จะมีหลักฐานถึงความน่าจะเป็นไปได้ของการผลิตขึ้นเองในชุมชน แต่ก็มีลูกปัดแก้วที่มีลักษณะแตกต่างออกไปที่ใกล้เคียงกับที่ผลิตในแหล่งโบราณคดีภาคใต้ จากการขุดพบและข้อสันนิษฐานที่พิจารณาจากพื้นฐานของหลักฐานทางโบราณคดี (กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2522) สรุปได้ว่า ชุมชนโบราณสทิงพระได้มีความเจริญมากพอ

และอาจจะเป็นผลของการติดค้าขายกับอินเดีย ทำให้น่าจะสามารถผลิตลูกบิดขึ้นได้เองในชุมชน รวมทั้งมีหลักฐานอื่นประกอบที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อดินธรรมดาขึ้นในชุมชน ยิ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนสทิงพระมีอุตสาหกรรมการผลิตลูกบิดดินเผาและลูกบิดแก้วที่มีเอกลักษณ์

- 3) จากรายงานการขุดค้นลูกบิดที่แหล่งโบราณคดีทุ่งตึก ตำบลเกาะคอเขา อำเภอบางสะพาน จังหวัดพังงา พบลูกบิดแก้วถึง 1,370 ลูก ซึ่งส่วนใหญ่จะปะปนในหลุมขุดแต่งหาโบราณสถาน สำหรับการกำหนดอายุสมัยของลูกบิดแก้วอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-16 เป็นช่วงที่แหล่งโบราณคดีทุ่งตึกมีการติดต่อกับชายแดนเปลี่ยนสินค้ากับต่างชาติในฐานะเมืองท่าการค้าริมฝั่งทะเลตะวันตก โดยเฉพาะด้านความสัมพันธ์กับชุมชนใกล้เคียงมีความสัมพันธ์ในด้านการซื้อขายแลกเปลี่ยนลูกบิดจากแหล่งโบราณคดีควนลูกบิด จ.กระบี่ มากที่สุด เพราะเป็นเมืองท่าริมฝั่งทะเลตะวันตกเหมือนกัน ทำให้ง่ายต่อการติดต่อกับชายแดน และด้วยความที่ควนลูกบิดเป็นแหล่งอุตสาหกรรมผลิตลูกบิดแห่งใหญ่ของสมัยทวารวดีภาคใต้ ทำให้ง่ายต่อการขนถ่ายสินค้า

4.1.2 กรรมวิธีการผลิตลูกบิดในชุมชน โบราณทวารวดี

ลูกบิดทวารวดีที่พบสันนิษฐานว่ารับเทคนิคการผลิตมาจากควนลูกบิด และควนลูกบิดก็น่าจะมีรับเทคนิคการผลิตมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่ง โดยลูกบิดที่ผลิตออกมานั้นมีความประณีตและเอกลักษณ์ของลวดลาย จึงทำให้ลูกบิดที่ผลิตได้รับความนิยมในชุมชนโบราณทวารวดีแหล่งอื่นๆทั้งภาคกลางและภาคใต้ของไทย โดยการแสดงถึงกรรมวิธีการผลิตที่รับมาจากควนลูกบิด ทำให้เห็นว่าชุมชนท้องถิ่นเองสามารถที่จะเลือกรับวัฒนธรรมที่แพร่กระจายมาจากต่างถิ่นได้และขณะเดียวกันก็สามารถที่จะค้นหาเอกลักษณ์จากการผลิตสินค้าในท้องถิ่นได้ กรรมวิธีการทำลูกบิด มีรายละเอียด ดังนี้

- 1) ลูกบิดที่ทำจากหิน เป็นการนำหินมาทำให้มีรูปร่างตามความต้องการ แล้วนำมาเจาะรูร้อย การเจาะรูนั้นทำโดยการการใช้วัสดุที่แหลมคม และมีความแข็งแรงมากกว่าหินที่ทำลูกบิด อาจจะใช้หินหรือโลหะเป็นเครื่องเจาะ วิธีการเจาะนั้นจะใช้วิธีหมุนของแหลมเจาะเข้าทีละด้าน ให้รูทะลุถึงตรงกลางเมื่อดูลูกบิด มักจะพบว่าลูกบิดหินแทบทุกเม็ดจะมีรูไม่ตรงเป็นแนวเดียวกัน มักจะเอนออกไปทางด้านหนึ่งเสมอ เมื่อเจาะเรียบแล้วจึงขัดหรือตกแต่งผิวให้สวยงาม

- 2) ลูกบิดที่ทำจากแก้ว ชนิดที่เป็นสี่เหลี่ยม มีวิธีการทำหลายวิธี ดังนี้
- (1) การใช้มือในการขึ้นรูป โดยการนำก้อนแก้วที่ได้มาตัดหรือฝนด้วยหินขัด หรือใบมีดจนเป็นรูปร่างตามต้องการแล้วเจาะรู โดยอาจใช้วิธีเผาปลายโลหะแหลมให้ร้อน หรือใช้วิธีหมุนของแหลมเจาะเหมือนกับลูกบิดหิน มักจะพบลูกบิดแก้วที่มีขนาดใหญ่ มักจะมีรูไม่เป็นเส้นตรงในแนวเดียวกัน บางครั้งเอนออกไปอีกด้วย
 - (2) การจุ่ม โดยการจุ่มปลายโลหะลงในแก้วละลาย หยดเนื้อแก้วลงบนพื้นภาชนะที่เตรียมไว้ ให้เป็นเม็ดตามต้องการ หลังจากนั้นเจาะรูตรงกลางในขณะที่แก้วยังอ่อนตัวอยู่
 - (3) การดึง โดยการดึงแก้วที่ยังอ่อนตัว ทำให้เป็นหลอดยาว แล้วจึงตัดให้เป็นท่อนยาวตามต้องการ
 - (4) การพัน โดยการนำแก้วที่ทำเป็นเส้นเล็กๆ ทำให้อ่อนตัวด้วยความร้อนพันรอบแกนที่เตรียมไว้ เป็นการทำลูกบิดทีละลูก เป็นการทำรูลูกบิด ไม่ต้องนำมาเจาะรูใหม่
 - (5) การอัดพิมพ์ โดยการทำลูกบิดในแม่พิมพ์ตามรูปร่างที่ต้องการ
 - (6) การเป่า โดยการเป่าแก้วให้มีรูปร่างตามต้องการ
 - (7) การทำแก้ว 2 ชั้น โดยการทำแก้วชนิดหนึ่งทำเป็นแกนลูกบิด แล้วนำไปเคลือบด้วยแก้วอีกชนิดหนึ่ง
- 3) ลูกบิดที่ทำจากแก้ว ชนิดที่มีหลายสี มีวิธีการดังนี้
- (1) การอัด เป็นการใช้ผงแก้วสีต่างๆอัดลงในแบบพิมพ์เป็นชั้นๆไป แล้วนำไปเผาให้ความร้อนหลอมละลาย จะทำให้เกิดลวดลาย
 - (2) การทำให้มีลายคล้ายหินอ่อน โดยการเทแก้วหลอมละลายหลายๆ สีให้ผ่านไปทางท่อหรือหลอด ให้แก้วหลายๆ สีนั้นผสมกัน จะทำให้มีลวดลายคล้ายลายหินอ่อน

- (3) การทำเป็นชั้นๆ ในเนื้อแก้ว โดยการเอาแก้วหลอมละลายสีหนึ่งมาเทเป็นแผ่นแล้วทแก้วสีหนึ่งลงไปข้างบน ทำไปเรื่อยๆตามสีที่ต้องการ ทำให้เกิดเป็นลายทางยาวๆ หรือคล้ายแผ่นสีซ้อนกัน
- (4) การอัดชั้นแก้ว โดยการนำแก้วชิ้นเล็กๆ สีต่างๆ กันหลายสีอัดรวมเข้าด้วยกัน ทำให้เป็นลูกบิดสีต่างๆ
- (5) การพัน โดยการนำเส้นแก้วสีต่างๆ กัน พาดเป็นทางยาวๆ สลับสีกัน โดยรอบแก้ว ตามขวางหรือตามยาวของลูกบิด อาจจะทำที่ละเม็ด หรือทำทั้งเป็นแท่งยาวๆ แล้วตัดเป็นท่อนเล็กๆ ตามต้องการ วิธีนี้จะทำให้ลูกบิดที่เรียกกันว่า ลูกบิดโรมัน
- (6) การแต่งผิวลูกบิดแก้ว มีการทำโดยการเรียงชั้นแก้วสี ซึ่งเรียกว่าแบบ Mosaic เป็นการเรียงชั้นแก้วสีต่างๆ ลงบนแกนแล้วนำไปให้ความร้อนจนชั้นแก้วประสานติดกัน แล้วขัดผิวให้เรียบหรือทำโดยการสลักลวดลายตามต้องการบนลูกบิดแก้วแล้วฝังเส้นแก้ว หรือหยอดแก้วลงตามร่องลาย

จากการวิเคราะห์ส่วนผสมทางเคมีในลูกบิด นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า ลูกบิดโบราณที่พบในภาคใต้ไม่ได้รับเอาเทคโนโลยีการทำลูกบิดแก้วผสมตะกั่วออกไซด์และแบเรียมออกไซด์จากจีน ทั้งๆ ที่มีวัตถุดิบในท้องถิ่นแต่นิยมนำตะกั่วมาหลอมหล่อเป็นลูกบิดตะกั่วล้วนๆ ตามแบบอย่างอินเดีย เช่นลูกบิดตะกั่วทรงลูกทูน ซึ่งพบมากมายในแหล่งโบราณคดีที่วิรัมย์ปัตตะนัม ในอินเดียและในชุมชนโบราณคลองท่อมภาคใต้ของไทย ส่วนประกอบอื่นๆ ของลูกบิดแก้วในภาคใต้ยังแตกต่างจากส่วนประกอบของลูกบิดแก้วอินเดีย กล่าวคือลูกบิดแก้วอินเดียมักไม่พบเหล็กออกไซด์เป็นส่วนประกอบ ขณะที่ลูกบิดแก้วในภาคใต้มีเหล็กออกไซด์เป็นส่วนประกอบเสมอ (พัชรี สาริกบุตร, 2528)

จากรายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าในวัฒนธรรมทวารวดีได้พัฒนาการของการผลิตสินค้า กล่าวคือ “การผลิต” เป็นการประสานรวมหรือการใช้มนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติในการสร้างสินค้าและบริการ ทรัพยากรธรรมชาติหลายชนิดไม่สามารถนำมาใช้ได้ ในสภาพธรรมชาติของมัน ดังนั้น มันต้องถูกนำมาผสมผสานปรับเปลี่ยนรูปร่างให้อยู่ในรูปแบบที่นำมาใช้ได้ การผลิตสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กระบวนการคือ การผลิตขั้นต้น หรืออุตสาหกรรมปฐมภูมิ คือการเก็บรวบรวมหรือสกัดทรัพยากรธรรมชาติ โดยผ่านการทำการเกษตร การทำเหมืองแร่ เป็นต้น การผลิตขั้นที่สอง หรืออุตสาหกรรมทุติยภูมิ คือการแปรรูปวัตถุดิบให้มีรูปร่าง ลักษณะที่จะช่วยเพิ่มคุณค่าในขั้นตอน

ของการบริโภคขั้นสุดท้าย เช่น ฝ้ายถูกแปรรูปเป็นผ้า เสื้อผ้า และการผลิตขั้นที่สาม หรือ อุตสาหกรรมตติยภูมิ คือ กิจกรรมการบริการ เช่น การตลาด การบันเทิง เป็นต้น (ไพโรจน์ คง ทวีศักดิ์, 2553: 97)

จากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีทำให้ทราบว่าวัฒนธรรมทวารวดีได้พัฒนาการผลิตขั้นที่สองหรือการเกิดขึ้นของอุตสาหกรรมที่มีการผลิตในท้องถิ่น โดยอาศัยการรับกรรมวิธีการผลิตมาจากท้องถิ่น ที่มีการผลิตลูกปัดอย่างเป็นล่ำเป็นสันขึ้นที่แหล่งโบราณคดีควนลูกปัดที่มีการผลิตขึ้นในยุคก่อนประวัติศาสตร์และสืบทอดมาจนถึงยุคเริ่มต้นวัฒนธรรมทวารวดี และนำมาสู่การตลาดที่เรียกว่าเป็นการกระจายสินค้าสู่ชุมชนอื่นๆ ในวัฒนธรรมทวารวดี

4.1.3 การผลิตเหรียญจารึกทวารวดี

จากรูปแบบทางการค้าที่เกิดจากการติดต่อค้าขายลูกปัดที่เกิดขึ้นระหว่างพ่อค้าชาวอินเดียโบราณกับชุมชนโบราณทวารวดี ทำให้เกิดวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญในการติดต่อค้าขาย คือ การค้านี้เองทำให้ชาวอินเดียได้นำระบบเหรียญเงินตราเป็นสื่อกลางในการซื้อขายเข้ามาใช้ ...” (ชัยวุฒิ พิชะกุล และกลิ่น คงเหมือนเพชร, 2539) ชาวอินเดียได้นำเหรียญษาปณ์ของอินเดียมาใช้เป็นสื่อกลางในการค้าขายกับประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน ดังได้พบเหรียญโบราณของอินเดียตามเมืองท่าต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นที่คลองท่อม จังหวัดกระบี่ ของประเทศไทย

เมื่อมีการค้าขายกันมากขึ้น ต่อมาได้มีการผลิตเหรียญขึ้นใช้เองโดยผู้นำชาวท้องถิ่น ดังได้พบเหรียญโบราณทั้งประเภทเหรียญที่มีจารึกและเหรียญที่ไม่มีจารึกจากบริเวณเมืองท่า และเมืองโบราณสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียเช่นเมืองสมัยทวารวดี ภาคกลางตอนล่างของไทย และข้อสังเกตอีกอย่างคือ ไม่พบว่ามีรายงานเหรียญเหล่านี้ในประเทศอินเดียเลย แสดงว่าเหรียญเหล่านี้ผลิตขึ้นโดยกษัตริย์ผู้มีอำนาจในการปกครองประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะควบคุมเงินในการค้าขายกับชุมชนภายนอก เนื่องจากกษัตริย์ยุคโบราณผู้ที่จะสามารถควบคุมอำนาจการปกครองไว้ได้ต้องสามารถนำความมั่งคั่งมาสู่เมืองของตน (ผาสุขอินทราวุธ, 2548: 124-125)

ดังนั้นการจะควบคุมการค้าขายภายในชุมชนภายนอกได้ จึงต้องควบคุมโดยการผลิตเหรียญโลหะมาตรฐานเพื่อใช้เป็นสื่อกลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า โดยขอยืมสัญลักษณ์ของระบบกษัตริย์อินเดียมาใช้ ด้วยผลของการค้าที่เกิดขึ้นจึงเกิดการผลิตในลักษณะที่เป็นผสมผสานทางวัฒนธรรม กล่าวคือ เป็นการผสมผสานกัน และเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่มีการ

รวมกัน หรือคงวัฒนธรรมเดิมไว้ แต่มีวัฒนธรรมอื่นแทรกซึมอยู่ด้วย ดังที่พบว่ามีการผลิตเหรียญมีจารึกของวัฒนธรรมทวารวดี

เหรียญจารึกของวัฒนธรรมทวารวดี เป็นเหรียญเงินขนาดเหล็กมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.7-2 ซม. ด้านหนึ่งมีจารึกเป็นภาษาสันสกฤต ใช้ตัวอักษรแบบปัลลวะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 12) มีข้อความว่า “ศรีทวารวดีตี สวรรุณณะ” แปลว่า “พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ” หรือ “การบุญของพระเจ้าศรีทวารวดี” ส่วนอีกด้านหนึ่งจะทำเป็นรูปแม่โคกับลูกหรือรูปหม้อปुरुณณะ เหรียญเงินมีจารึกเหล่านี้จะพบในเมืองโบราณสมัยทวารวดีในบริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยทุกแห่ง ส่วนใหญ่จะเป็นการพบโดยบังเอิญ ลักษณะการพบจากการขุดค้นมักจะบรรจุอยู่ในหม้อดินเผาและฝังไว้ใต้ศาสนสถานในเมืองนครปฐม และเมืองอุทอง ส่วนที่พบที่เมืองอื่นๆ เท่าที่มีรายงานเป็นทางการแล้วก็มีเมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองคูเมือง จังหวัดสิงห์บุรี เมืองพรหมหิน จังหวัดลพบุรี เมืองดงคอน อำเภอสรรคบุรี และเมืองอุตะเถา จังหวัดชัยนาท อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี สันนิษฐานได้ว่าเหรียญจารึกเหล่านี้ น่าจะพบตามเมืองโบราณสมัยทวารวดีทุกเมืองเพียงแต่ยังไม่มีการรายงานอย่างเป็นทางการ (ผาสุข อินทรารุช, 2548: 125)

ดังนั้น จะเห็นได้ถึงระบบการค้าที่เงินตราเป็นส่วนสำคัญสู่กิจกรรมที่เรียกว่า การแจกจ่าย เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการส่งวัตถุดิบ (ทรัพยากรธรรมชาติและแรงงาน) ไปสู่ผู้ผลิตและส่งผลผลิต (สินค้าและบริการ) ไปสู่ผู้บริโภค ซึ่งการแจกจ่ายต้องการกลไกทางสังคมที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เป็นการแลกเปลี่ยนอย่างการกำหนดวางแผนหรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตาม โอกาส กลไกทางสังคมอันหนึ่งคือ “เงินตรา” เป็นรูปแบบหนึ่งของมาตรฐานหรือตัวกลางการแลกเปลี่ยนที่ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการได้ง่ายขึ้น สินค้าตัวหนึ่งที่สังคมรับรู้ว่ามีความค่า จะถูกยอมรับให้เอาไปแลกกับสินค้าอื่นๆ ได้ สินค้าหลายชนิดอาจถูกตีค่าเป็นเงิน โลหะมีค่า ลูกปัด เครื่องประดับ เปลือกหอย เป็นต้น (ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์, 2553: 98) ในการพบหลักฐานการผลิตเหรียญจารึกทวารวดีอาจจะเป็นเงินตราสำหรับใช้แลกเปลี่ยนสินค้าอย่างเช่นลูกปัด และตัวลูกปัดเองก็เป็นสินค้าที่สามารถตีมูลค่าเป็นเงินตราใช้เป็นสื่อกลางในระบบการค้า ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของระบบการค้าสมัยทวารวดีที่มีพัฒนาการด้านการค้าอย่างเห็นได้ชัด

4.1.4 การใช้ตราประทับเป็นสัญลักษณ์ในการติดต่อการค้า

จากการที่เกิดแหล่งอุตสาหกรรมผลิตลูกปัดขึ้นในชุมชนโบราณสมัยทวารวดีและยังมีการรับสินค้าลูกปัดจากอินเดียเข้ามา ทำให้การใช้เหรียญเป็นสื่อกลางในการซื้อขายแพร่หลายขึ้นแล้ว ยังพบว่ามีการใช้ตราประทับเป็นสัญลักษณ์ในการติดต่อค้าขายที่พบในสมัยทวารวดี

กล่าวคือชาวอินเดียได้นำตราประทับของอินเดียมาใช้เป็นสัญลักษณ์ติดต่อกับประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังได้พบตราประทับของอินเดียในบริเวณเมืองท่าโบราณ เช่น คลองท่อม จังหวัดกระบี่ เมืองโบราณนครปฐม เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองพรหมหิน เมืองชัยจำปา จังหวัดลพบุรี และเมืองจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ และในช่วงต่อมาได้มีการผลิตตราประทับขึ้นใช้เองโดยผู้นำชาวท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลของความสัมพันธ์ทางการค้าที่เกิดขึ้นระหว่างอินเดียโบราณกับชุมชนโบราณทวารวดี

ได้หลักฐานการพบตราประทับในเมืองท่าโบราณในภาคใต้ พบมากบริเวณแหล่งโบราณคดีศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี แหล่งโบราณคดีเมืองทอง บ้านทุ่งตึก จังหวัดพังงา และแหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ตราประทับที่พบในภาคใต้นั้นด้วยวัสดุต่างๆ มีทั้งหินสีประเภทหินคาร์เนเลียนรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือโลหะ(ทองคำ) รูปกลมหรือเป็นแก้วรูปวงรีและมีที่เป็นแผ่นดินเผาด้วย ตราประทับดังกล่าวแหล่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีการจารึกตัวอักษรกำกับ และกลุ่มไม่มีการจารึกตัวอักษร ตัวอักษรที่มีใช้ในจารึกส่วนใหญ่เป็นตัวอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 ส่วนสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนตราประทับนั้นมักจะเป็นสัญลักษณ์อันเป็นมงคลต่างๆ เพื่อใช้ในการติดต่อกับสื่อสารในระดับสถาบันการค้า การศาสนา และองค์กรต่างๆ เช่นเป็นใบอนุญาตผ่านทางหรือนำสินค้าเข้าออกได้ และใช้เป็นเครื่องรางของขลังเพื่อความป็นสิริมงคล

ส่วนตราประทับที่พบบริเวณภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย มักพบในบริเวณเมืองโบราณที่เคยเป็นเมืองท่าหรือศูนย์กลางการค้าในสมัยโบราณ โดยจะพบมากบริเวณเมืองนครปฐม โบราณ เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองชัยจำปา พรหมหิน ในเขตจังหวัดลพบุรี และเมืองจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ มีทั้งแม่พิมพ์ตราประทับ และก้อนดินหรือวัสดุที่ถูกประทับ สำหรับแม่พิมพ์ตราประทับทำด้วยวัสดุต่างๆ ทั้งประเภทหิน โลหะ แก้ว ดินเผา ตราประทับส่วนใหญ่ประทับรูปสัตว์ต่างๆ เช่น สิงห์ ม้า โคมิโหนก ซึ่งจัดเป็นสัญลักษณ์อันเป็นมงคลของชาวอินเดีย สำหรับตราประทับที่มีการจารึกตัวอักษรเท่าที่พบในขณะนี้ส่วนใหญ่จะพบในบริเวณเมืองจันเสน จังหวัดนครสวรรค์

4.2 ผลของความสัมพันธ์ด้านศาสนาระหว่างชุมชนอินเดียโบราณกับชุมชนโบราณทวารวดี

การตั้งหลักฐานมั่นคงและเผยแผ่ไปยังเขตวัฒนธรรมทวารวดีในพื้นที่ต่างๆ ในเขตประเทศไทย คือ ผลของความสัมพันธ์ด้านศาสนาระหว่างชุมชนอินเดียโบราณกับชุมชนโบราณทวารวดี โดยอาศัยจากการตีความจากหลักฐานด้านศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่กระจายตัวอยู่หนาแน่นในเขตพื้นที่

วัฒนธรรมทวารวดี โดยประชากรชาวทวารวดีได้รับเอาวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทหรือต่อมาเรียกว่านิกายหินยาน และนิกายมหายานที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศอินเดียเข้ามาผสมผสานกับคติความเชื่อของชาวพื้นเมือง และหล่อหลอมกันจนเป็นรูปแบบเฉพาะของชุมชน (ผาสุข อินทรารุช, 2542: 147)

จากหลักฐานทางโบราณคดีบ่งชี้ว่าชาวอินเดียโบราณได้เดินทางเข้ามาติดต่อกับค้าขายกับประชากรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา และมีการเพิ่มปริมาณการค้าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-7 ซึ่งติดตามด้วยการตั้งถิ่นฐานของพ่อค้าและนักบวชทั้งในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10 ดังที่ปรากฏผลงานด้านศิลปกรรมเนื่องในศาสนาทั้งสองในบริเวณเมืองท่าโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10 เรื่อยมาจนถึงช่วงที่เรียกว่าสมัยวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งปรากฏการณ์ของการเข้ามาของการติดต่อกับค้าขายคือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากอินเดียจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในกลุ่มแม่น้ำกฤษณา-โคทาวรี ได้มีการผสมผสานกันระหว่างคติความเชื่อของนิกายต่างๆ ที่แตกแยกออกมาจากนิกายเดิมคือเถรวาท และแตกแยกออกมาจากนิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งปรากฏให้เห็นความหลากหลายของรูปแบบสถาปัตยกรรม วิหาร และคติการสร้างพุทธสถานที่เมืองอมราวดีและเมืองนาคารชุน โกณฑะ บางนิกายนิยมสร้างมหาเจดีย์ บางนิกายนิยมสร้างแต่เจดีย์สถาน บางนิกายไม่นิยมสร้างแม้แต่เจดีย์สถาน บางนิกายเริ่มสร้างพระพุทธรูปตามแบบอินเดียภาคเหนือ จึงมีการสร้างสัญลักษณ์แทนภาพเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติไปพร้อมพระพุทธรูปตามแบบอินเดียภาคเหนือ จึงมีการสร้างสัญลักษณ์แทนภาพเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติไปพร้อมๆ กับการสร้างพระพุทธรูป

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 8 การสร้างพระพุทธรูปถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนในเชิงศิลปกรรมทางศาสนาที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการแสดงรูปเคารพของความเชื่อของนิกายอื่นๆ ที่เคยต่อต้านการสร้างพระพุทธรูปก็ต้องเปลี่ยนมาสร้างพระพุทธรูปขึ้น โดยเฉพาะในเมืองอมราวดีและเมืองนาคารชุน โกณฑะ และตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 8 เป็นต้นไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 12 เมืองอมราวดีและเมืองนาคารชุน โกณฑะได้กลายเป็นศูนย์กลางสำคัญ และเป็นศูนย์รวมของพระสงฆ์จากต่างแดนที่มาจากภูมิภาคต่างๆ ทั้งในประเทศอินเดียเองและจากลังกา ดังนั้นพุทธศาสนาจากศูนย์กลางศาสนาในกลุ่มแม่น้ำกฤษณา-โคทาวรีแผ่เข้ามายังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงสมัยอินโด-โรมันของอินเดีย พุทธศาสนานิกายต่างๆ ทั้งนิกายเถรวาทจากลังกา นิกายมหินสาสะ ซึ่งได้แยกออกมาจากนิกายเถรวาท และนิกายต่างๆ ที่แยกตัวออกจากนิกายมหาสังฆิกะ เช่น นิกายไจตยกะ นิกายพหุศรัติยะ และนิกายอปรัมหาวิณะเสถียะ จึงได้นำแนวคิดและคติความเชื่อในนิกายของตนเข้ามาปลูกฝังไว้ให้ชาวพื้นเมืองในรัฐทวารวดี (ผาสุข อินทรารุช, 2542: 158)

หลักฐานของการยืนยันการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและหยั่งรากในเขตวัฒนธรรมทวารวดีคือพบว่าประชากรชาวทวารวดีนิยมสร้างทั้งสัญลักษณ์แทนพระองค์พระพุทธเจ้าคือธรรมจักรขนาดใหญ่ อยู่ยอดเสาที่พบที่เมืองอู่ทอง ในขณะที่เดียวกันก็นิยมสร้างพระพุทธรูปไว้บูชา รวมทั้งนิยมสร้างสถูปหรือเจดีย์ตามคติความเชื่อว่าการบูชาเจดีย์เป็นบ่อเกิดแห่งบุญ ดังที่ได้พบเจดีย์แบบทวารวดีกระจายอยู่ อย่างหนาแน่นทั้งในบริเวณเมืองโบราณสมัยทวารวดีทุกแห่ง ส่วนมหาสถูปและมหาวิหารก็นิยมสร้าง ด้วยเช่นกัน ที่ยังคงสภาพให้เห็นคือจุลปะโทนเจดีย์ กลางเมืองนครปฐมโบราณ โบราณสถานวัดโหลง กลางเมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี โบราณสถานเขาค้างในกลางเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ และยังได้พบสถูปทรงโอคว่ำบนฐานกลม ซึ่งเป็นฐานเดี่ยวๆ ที่เป็นแบบนิยมในสมัยพระเจ้าอโศก คือสถูปที่สาธู จี และในสมัยอมราวดีได้เข้ามาเป็นต้นแบบสถูปทรงโอคว่ำบนฐานกลมที่พบทั่วไปในเมืองโบราณสมัย ทวารวดี เช่นที่เมืองโบราณอู่ทอง

จากหลักฐานที่เป็น โบราณวัตถุและ โบราณสถานเนื่องในพุทธศาสนาแสดงให้เห็นถึงผล สืบเนื่องที่มาจาก การเข้ามาของพ่อค้าอินเดียและเหล่าพระสงฆ์ที่เดินทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนา อย่างไรก็ดี จากการที่ ดร.พรชัย สุจิตต์ได้ทำงานภาคสนามในพื้นที่โบราณคดีภาคกลางคือแหล่งโบราณคดีคูบัว จังหวัดราชบุรี และแหล่งโบราณคดีนครปฐม พบว่า ได้มีการขุดค้นพบลูกปัดทวารวดีเป็นจำนวนมาก ทำให้ ดร.พรชัยคิดย้อนในทางกลับกันว่า ลูกปัด อาจจะเป็นทั้งต้นทางของผลทางด้านศาสนาและมี หน้าที่เกี่ยวข้องทางศาสนาในวัฒนธรรมทวารวดี กล่าวคือ ในอุตสาหกรรมลูกปัดในอินเดีย พบว่าช่าง ทำลูกปัดอินเดียส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของกลุ่มวรรณะที่ทำลูกปัดของแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้เป็นกลุ่ม ผู้ผลิตแล้ว สมาชิกกลุ่มวรรณะนี้ยังมีหน้าที่ทำการค้าขายลูกปัดอีกด้วย สถานที่ที่เหมาะสมในการจำหน่าย ลูกปัด คือตลาดและสถานที่ที่มีนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะตามแหล่งแสวงบุญต่างๆ ในอินเดีย เช่น Mathura, Rameswaram, Benares, Tirupati, Kanyakumari (พรชัย สุจิตต์, 2532: 76)

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้นามาคู่ข้อสันนิษฐานที่ว่า การพบลูกปัดจำนวนมากในบริเวณศาสน สถานเนื่องในพุทธศาสนาในแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดี แสดงให้เห็นว่ามีการใช้ลูกปัดเกี่ยวเนื่อง กับกิจกรรมทางศาสนา และพื้นที่ทางศาสนาอาจเป็นตลาดของการพบปะแลกเปลี่ยนซื้อขายลูกปัดอีก ด้วย หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างว่า เมื่อศาสนาเหล่านี้เป็นที่ยอมรับจากชุมชนตามท้องถิ่นวัฒนธรรม ทวารวดี อิทธิพลของศาสนามีผลทั้งด้านสถาปัตยกรรม ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ มีการ ขุดพบศาสนสถานจำนวนมาก ที่มีการฝังศพเต็มตัวรวมทั้งสิ่งของประดับ เช่น ลูกปัดหิน และแก้ว กำไลหิน แก้ว สร้อย และภาชนะดินเผา แสดงว่าชุมชนเหล่านี้เริ่มมีการนำลูกปัดไปใช้ในพิธีกรรมเนื่องศาสนา อย่างไรก็ดี ในประเด็นของผลของความสัมพันธ์ด้านศาสนาที่เป็นผลสืบเนื่องผ่านการนำที่ของ ลูกปัดในเชิงศาสนายังจำเป็นต้องมีการค้นคว้าต่อไปให้ความกระจ่างขึ้น โดยผู้วิจัยได้พยายามชี้ให้เห็น ว่าด้วยผลพวงของการค้าลูกปัดทำให้เกิดการแพร่กระจายเชิงวัฒนธรรมและศาสนาอัน ได้แก่ ศาสนา พุทธนิกายต่างๆ รวมทั้งศาสนาพราหมณ์แพร่กระจายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้